

הלכות צדקה

פרק א

(א) אסור לתת צדקה רק לעני אחד (עירובין סג. יורה דעה סימן רנ"ז סעיף ט'), וכן אסור לתת צדקה רק לשנים או לשלשה עניים (ראשון לציון שם, ועיין לקמן פרק ה' אות ט').

(ב) מי שחייב עצמו מעות לצדקה, ואינו זוכר כמה, צריך לתת כ"כ עד שיסיר ספק מלבו שמא הבטיח יותר (מנחות קו:), רמב"ם הלכות מתנות עניים, טור ושולחן ערוך סימן רנ"ח ס"ג).

(ב*) מקובל מהבעל שם טוב שמותר לתת צדקה אפילו שלא לשמה ובפניות (פרי קודש הילולים לבעל עטרת צבי, תורי זהב פרשת ראה, דברי יחזקאל פרשת וירא).

(ג) יש ליזהר כאשר נודר לצדקה, יאמר "בלי נדר", כי אם לא יאמר כן דינו כנדר, ואסור לנדור (נדרים ט. טור ושולחן ערוך יורה דעה סימן ר"ג ס"ד, וסימן רנ"ז ס"ד, ופרישה וש"ך שם).

(ד) מי שחייב מעות לאחרים (בלשונינו, בעל חוב) אסור לו לתת צדקה יותר מדאי (ספר חסידים תנ"ד, ברכי יוסף סימן רנ"א סעיף ג').

(ה) אם קרוביו אינם עניים, והוא מחלק צדקה לאחרים, צריך לתת לכתחילה לתלמידי חכמים שיושבים ועוסקים בתורה (מדרש תנחומא פרשת ראה, פלא יועץ אות צדקה, חפץ חיים בספר אהבת חסד פרק י"ט, א). אם אינו יכול לתת כל הצדקה לבעלי תורה, יתן עכ"פ רובו או חציו לתלמידי חכמים (שיטה מקובצת כתובות דף נ' בשם הרב המעילי, כנסת הגדולה יורה דעה סימן רמ"ט סעיף א', אהבת חסד שם).

וזה מביא ברכה והצלחה לתוך הבית (מלאכי ג, ברכות מ"ב, אהבת חסד שם).

(ו) גמילות חסד היא מצוה רבה שאין למעלה ממנה (עיר מקלט, ממרן רבי דוד לידא זצ"ל).

פרק ב

הלכות מעשר וחומש

(א) אסור לשלם שכר לימוד ממעות מעשר, אבל לשלם עבור בני עניים מותר, ואדרבה היא מצוה רבה (אהבת חסד שם ב, שאלות ותשובות באר שבע סימן מ"א, טוב טעם ודעת).

(ב) שיעור "מעשר" הוא באופן כללי, אבל מצוה מן המובחר הוא לתת חומש מנכסיו (ירושלמי ריש פאה, רמב"ם פרק ז' מהלכות מתנות עניים, וחיליה מכתובות נ.), ברטנורא ריש פאה, טור ושולחן ערוך סימן רמ"ט ס"א, ברכי יוסף שם, אהבת חסד פרק י"ט).

ג) בין מעשר ובין חומש צריכים לתת מהקדן (מעוֹת שהרויח או ירש וכדומה) תיכף, ואחר כך נותן רק מן הרויח (שם).

ד) יש פוסקים הסוברים שמה שאמרו שנתנית חומש הוא מצוה מן המובחר הוא רק כאשר אין ידוע מעניים שנצרכים תיכף להכסף. אבל אם יודע מעניים שאין להם מה לאכול או ללבוש, וכן הכנסת כלה וכדומה צריך להפריש חומש אם יש לאל ידו (פירוש המשניות להרמב"ם פרק א' דפאה, הגר"א באגה"ק עלים לתרופה, ברכי יוסף סימן רמ"ט, אהבת חסד לחפץ חיים פרק י"ט ד, עיי"ש).
ה) מעשר וצדקה הם שני דברים נפרדים, לכן יפריש חלק שמינית או תשיעית מנכסיו כדי לצאת חיוב מעשר וצדקה (יוסף אומץ פרק צדקה). וירויח בזה גם, שאם נתן מכספו למי שלא היה ראוי ליקח ממנו, יצא על כל פנים ידי חיוב מעשר למי שראוי.

ו) בזכות נתינת מעשר, תפלתו של אדם נשמעת (מטה משה, הלכות צדקה).
ז) אמרו חכמינו ז"ל עשר בשביל שתתעשר. אם נתן מעשר ולא נתעשר, ידע ששכרו טמון לעתיד, ובמקום עשירות בעולם הזה, יקבל שכרו משלם בעולם שכולו טוב (מטה משה שם).

ח) עוד טעם מדוע לא נתעשר, כי יש הרבה בדברי חכמינו ז"ל שעונשם הוא איבוד נכסיו ח"ו, ויוכל להיות שעבר על כגון דא ואיבד שכרו שהוא העשירות (עיין סוכה כט., ערכין ל:, בבא מציעא עא., כתובות יט:, קידושין מ: ועוד).
לכן גדול כח וזכות מעשר שלא יאבד רכשו, אבל אין ביכלתה להעשירו גם כן (עיין היטב מה שכתב הגה"צ בעל חפץ חיים זצ"ל בספרו אהבת חסד פרק י"ט אות א', בהג"ה למטה, שביאר כן כוונת המדרש תנחומא פרשת ראה).

פרק ג ממה צריך להפריש מעשר

א) צריך להפריש מעשר מכל דבר שמרויח, ואין נפקא מינה איך הרויח את המעות, אם הוא במתנה או מציאה. גם אם אינו מעות כי אם שוה כסף, כגון רהיטים, שולחן וכסאות, וכדומה (ספר חסידים קמ"ד, מטה משה הלכות צדקה ח"י עולם, יוסף אומץ פרק צדקה ומעשר. הנהגות הגה"ק בעל ישמח משה זי"ע אות ג', פלא יועץ, מעשר, הנהגות הגה"ק מהרצ"א מדינוב זי"ע, כף החיים סי' א"ך).

נמצא מזה שמכל דבר הקיים צריך להפריש מעשר, כגון אם קיבל בגד, בית וכן בולי אוכלין ("פוד סטעמפס"), כי כל זה בכלל ריוח הוא.

ב) יש אומרים שמי שגר בבית ששייך אליו, אפילו בהרחבה, ישום שאם לא היה לו בית זה, והי' עליו לשכור דירה, כמה היה עולה לו לשכור דירה, ומעשר מסכום זה עליו לתת לצדקה (יוסף אומץ, שם). והיינו, שאם היה עולה לו מאתיים דאלאר לחודש, עליו להפריש עשרים דאלאר לצדקה.

ג) יש לעשות חשבון פעם בחצי שנה, או על כל פנים פעם אחת בשנה, וכל הפסדיו במשך הזמן מכל נכסיו יכול לנכות מהכסף שהרויח, ומהרויח הנשאר בחשבונו יפריש מעשר (אליה רבה אורח חיים סימן קנ"ו, חכמת אדם, ערוך השולחן, שאלות ותשובות חות יאיר סימן רכ"ד, שער אפרים סימן פ"ד).

יש אומרים שצריך לעשות חשבון כל שלש חדשים (חות יאיר סימן רכ"ד, עיין פתחי תשובה).

פרק ד

עצות והדרכות בענין נתינת מעשר

א) נחוץ מאוד להתנות כאשר מתחיל לתת מעשר שעושה כן בלי נדר, כדי שלא יכשל ח"ו בעון נדרים על פי סיבה (אהבת חסד פרק ח"י ב, ועיין שאלות ותשובות חתם סופר יורה דעה סימן רל"א).

ב) מחלוקת הפוסקים אם נותן צדקה על סמך שאחר כך כשירוויח ינכה סכום זה ממעות מעשר, אם מותר לעשות כן (עיין שאלות ותשובות נודע ביהודה מהדורא קמא יורה דעה סימן ע"ג, משנת חכמים סוף הלכות יסודי התורה, שאלות ותשובות מהרי"ל סימן נ"ד, ערוך השולחן סעיף ז, עיקרי הד"ט סימן כ"ז סעיף ד). לכן יתנה קודם שמפריש מעשר, שיוכל לקיים מצות צדקה על סמך שיגבה את המעות אחר כך ממעות מעשר, כאשר יגיע לידי סכום זה (אהבת חסד פרק ח"י, ב).

ג) אברך המתחתן עליו להפריש מעשר מהנדוניא או מהמעות שמקבל מבית אביו וחותנו (של"ה דף רס"ב, שאלות ותשובות שאילת יעב"ץ סימן ו', אליה רבה אורח חיים סימן קנ"ו, ערוך השולחן ו), וכל שכן מהמעות שקיבל מהאורחים שהשתתפו בשמחת הנשואין, או משאר אופנים (כמבואר לעיל).

ד) יש חילוקים בדבר זה (הנזכר לעיל אות ג'), שאם ההורים הפרישו מעשר קודם שנתנו את הנדוניא לבניהם, הרי ההורים מחלקים את המעות, ואין על הזוג להפריש עוד. אבל אם ההורים לא הפרישו מעות מעשר, צריכים הבנים (היינו הזוג החדש) לתת ממעות מעשר. אם ההורים אומרים ששייך להם, יש לשאול שאלה אצל רב (עיין שאלות ותשובות יעב"ץ סימן ו', ובנחלת שבעה סימן ח', ובפתחי תשובה יורה דעה סימן של"א סעיף קטן י"ב).

ה) היורש את אביו, אף על פי שהאב היה נזהר בנתינת מעשר, אבל הבן חייב לתת גם מחלק ירושתו (של"ה סימן רס"ב, וכן נראה בשאלות ותשובות יעב"ץ הנזכר לעיל, אליה רבה אורח חיים סימן קנ"ו, עיין שם).

ו) לענין המבואר לעיל (אות א-ב), תועלת הדבר שחיוב מעשר לא יהא בתורת נדר, יש לציין, שיש אומרים שאפילו בפעם אחת קרוי נדר (שאלות ותשובות יעב"ץ סימן ו'), אבל להלכה נקטינן שאם היה בדעתו בפעם הראשונה לעשות כן תמיד, הרי הוא בתור נדר גם לאחר פעם אחת. אם לא נתן דעתו לדבר כלל, הרי זה נדר אם נהג כן שלש פעמים (של"ה ריש מסכת יומא בנוסח התרת

נדרים, שאלות ותשובות חתם סופר סימן רל"א, שאלות ותשובות בית שלמה יורה דעה ח"א סימן ר' ובהג"ה מן המחבר שם, שאלות ותשובות אמרי יוש"ר חלק ב' סימן קל"ו, שאלות ותשובות מנחת יצחק חלק ה' סימן ל"ד).

ז) טרם התחיל לתת מעשו מנכסיו, יאמר שאינו מקבל על עצמו בתורת נדר, וכן יאמר שאין בדעתו לנהוג כן תמיד, אלא כאשר ירצה לעשות כן (יורה דעה סימן רי"ד סעיף א').

ח) אם נדר, יכול להתירו (עיין ש"ך סימן רנ"ח סעיף קטן י"ח, שאלות ותשובות תשב"ץ חלק ב' סימן קל"א, שאלות ותשובות רב פעלים חלק א' סימן מ"ח, שאלות ותשובות מנחת יצחק חלק ה' סימן ל"ד).

ט) יש פוסקים שמפקפקים בהיתר לקנות ספרים ממעות מעשר (עיקרי הד"ט סימן ד', ערוך השלחן רמ"ט סעיף י').

פרק ה אופן הפרשת מעשר

א) נחוץ מאוד שתיכף כשירווח יפריש את המעות מעשר, ויהיה לו מקום מיוחד למעות המעשר, ומזה יפריש לעניים (אליה רבה סימן קנ"ו, יוסף אומץ פרק הצדקה, אלשיך ריש פרשת תרומה, ברכי יוסף סימן רמ"ט אות ח', אהבת חסד פרק י"ט אות ג' בהערה, שאלות ותשובות אבני ציון יורה דעה, פלא יועץ אות מעשר, פני דוד להחיד"א).

ב) יש נוהגים לחלק מעות צדקה מחשבון בנק (טשעקינג"ג אקאונ"ט) מיוחד שיש להם לצורכי צדקה ומעשר (עיין קונטרס דבר משה).

ג) המעלה שבדבר שיהיה לו חשבון בנק מיוחד, הוא מכמה טעמים: ראשית, שלא יהי' קמצן מלחלק צדקה לעניים, כי נחשב אצלו כאילו נותן מקופסת העניים, כגבאי צדקה.

שנית, כאשר יגיע זמנו להסתלק ח"ו לא יצא מכשול מתחת ידי היורשים, בידעם שהמעות מחשבון בנק הזה הוא מעות מעשר וצדקה, ויחלקו את המעות לצדקה (יוסף אומץ).

שלישית, באופן זה נחשב המעות מעשר שיחלקו בניו לאחר פטירתו, כאילו הוא חילק את המעות בעצמו בחיים חיותו (יוסף אומץ, הלכות צדקה).

רביעי בקודש, אם יש לו חשבון מיוחד למעות צדקה, ידע בדיוק את חשבון מעשרותיו כמה עליו להפריש, כי הוא מפריש את המעות באופן מסודר (פלא יועץ, מעשר).

חמישית, לצאת חיוב הפרשת מעשר מהנותר, שיש בזה ענין גדול על פי סוד שיטה מקובצת, כתובות מ"ט, בשם הרב המעילי, ברכי יוסף אות ח', אהבת חסד שם בשם ספרים).

ששית, כתב החפץ חיים (אהבת חסד פרק ב', אות ו') שנותן צדקה מקיים רק מצות צדקה, אבל המפריש חומש או מעשר, הרי שכביכול הקב"ה הוא שותף

במסחרו על עשר או עשרים אחוז. בפרט אם מתכוין לזה בפירוש, שבכל מסחריו יהא חלק להקב"ה, אשרי חלקו (ע"כ).

ד) המפריש חומש מנכסיו, יפריש תחילה חלק עשירית, ואחר כך עוד חלק עשירית (שם).

ה) הפוסקים נסתפקו אם רוצה להלוות ממעות אלו לאחרים, אפילו לעשירים שנצרכים עכשיו להמעות, אם מותר לעשות כן (אהבת חסד פרק ח"י, ובהערה). אם התנה בתחילה (שיוכל להלוות לאחרים ממעות אלו) בעת נתינת המעשר, מותר.

ו) כל זה לא אמרן אם רוצה לעשות כן בקביעות, אבל אם העני עדיין אינו בנמצא, מותר להלוות לאחרים ממעות הצדקה והמעשר, וכאשר יגיע העני יתן לו. באופן זה מותר להלוות אפילו לעשיר, וכל שכן לעני (אליה רבה אורח חיים סימן קנ"ו).

ז) המפריש חומש מנכסיו, הכי טוב שיפריש חלק עשירי לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה, וחלק העשירי האחר יתן לצרכי צדקה אחרים (אהבת חסד פרק י"ט ג, וכעין זה בשיטה מקובצת כתובות מ"ט בשם הרב המעילי ז"ל, ברכי יוסף שם).

ח) וכן הוא אם נותן מעשר ולא חומש, יפריש את המעשר ואחר כך השאר (שם).

ט) מי שרוצה להחזיק תלמיד חכם ממעות מעשר, אפילו אם הוא אחיו או קרובים אחרים, לא יעשה כן עם כל המעות מעשר כי אם בחלק מהמעות, ולכל הפחות חציה יתן לאחרים (כן נראה מדברי שאלות ותשובות חתם סופר יורה דעה סימן רל"א, ומדברי השולחן ערוך סימן רנ"ז סעיף ט', עיין שם).

י) אסור לשלם דמי שדכנות ממעות מעשר (שאלות ותשובות זכרון יהודה, סימן קצ"ב).

יא) מתנות לאביונים ביום פורים, אין לתת ממעות מעשר, אבל אם נותן יותר מהמצוה (שתי מתנות) מותר לתת ממעות מעשר (מגן אברהם בשם של"ה סימן תרצ"ד, ושאר אחרונים).

פרק ו

הלכות צדקה יותר מחומש

א) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, כדי שלא יצטרך לבריות (כתובות נ., יורה דעה סימן רמ"ט סעיף א' בהג"ה).

ב) קודם מותו מותר לו לחלק כפי רצונו, אפילו הרבה יותר מחומש (כתובות טז: רי"ף, רא"ש, ר"ן, מרדכי). בזה יש שיטות הרבה:

1) עד שליש מנכסיו, ולא יותר (שאלות פרשת תרומה, פרי מגדים אורח חיים סוף סימן תרנ"ו, חידושי רעק"א סימן רמ"ט).

2) יש אומרים שרק עד מחצית מנכסיו, ולא יותר (עיין חכמת אדם כלל קמ"ד י"ב, וסדר הדורות דף קל"ח, דכן הוא חד גירסא במר עוקבא, ערוך השולחן, שארית יהודה עז: וכן משמע קצת בירושלמי פרק יש נוהלין, כמו שכתב בברכי יוסף אות ט"ו).

3) יש אומרים שרק עד חלק שלישית או מחצית (חכמת אדם כלל קמ"ד סימן י"ב, אהבת חסד פרק כ', מנחת פתים סימן רמ"ט, וקצת נראה כן בברכי יוסף סימן ט"ו, ואינו מוכרח).

4) יש אומרים שאפשר להשאיר רק משהו (שיטה מקובצת כתובות סז: בשם תר"י, שאלות ותשובות הריב"ש סימן קס"ח בראשו, ועיין עוד כנסת הגדולה חושן משפט סימן רפ"ב).

5) יש מי שאומר שאין צריך להשאיר כלום (מהר"ש יפה, בספר יפה מראה, מובא בברכי יוסף שם).

6) יש אומרים שרק עשיר גדול, ורק עד מחצית, אבל עשיר רק יותר ממחצה, או סתם בני אדם, אסור להשאיר אפילו פחות מזה (ב"ח סימן רמ"ט לתירוץ השני, שאלות ותשובות זרע אמת חלק ב' סימן קי"ח, מובא בשדי חמד חלק ג' עמוד 260, ועיין עוד בשאלות ותשובות חתם סופר חושן משפט סימן קנ"א, ומה שכתב על זה בפתחי תשובה חושן משפט סימן רפ"ב).

ג) מותר לעשיר לתת יותר מחומש (ב"ק ט: תוד"ה אילימא, ופשטות כוונת השו"ע בסעיף א', חכמת אדם כלל קמ"ד, אהבת חסד פ"כ ס"א, שאלות ותשובות יעב"ץ סימן ג', שבילי דוד סימן רמ"ט, שאלות ותשובות מנחת יצחק ח"ה סימן ל"ד, שאלות ותשובות שבט הלוי סימן קכ"א, ולא כמנחת פתים שדעתו דאסור אף לעשירים, בפרט בזמן הזה שיש צורך לעניים, ולדעת הרמב"ם מדת חסידות ליתן, וכן יש לצרף דברי התניא ואגרא דכלה בזמן הזה בכל ענין שרי, עיין בסמוך).

ד) כל מה שנתנו חכמים שיעור, לא אמרן אלא במקום שאין פיקוח נפש, אבל במקום פיקוח נפש, כגון שיש לחשוש שהעני יגוע ברעב ח"ו, או עבור השבוי בין העכו"ם ח"ו, אז אין שיעור לצדקה (שאלת יעב"ץ סוף סימן ג', אהבת חסד פרק כ' אות ב, עיין שם מילתא בטעמא בהערה). גם אם אין לו פרנסה צריך ליתן חלק לעני (יעב"ץ שם).

ה) יש סוברים שכל האיסור לתת יותר מחומש הוא רק כשמפריש מעות לעניים סתם, אבל אם באו עניים שאין להם לחם לאכול ובגד ללבוש, או בשבויים שצריכים לפדותם ורוצה לתת יותר מחומש, מותר, ואדרבה הוא מדת חסידות (רמב"ם בפירוש המשניות פרק א' דפאה, ברכי יוסף אות א', אהבת חסד פרק כ' אות ב').

ה*) הבעל שם טוב הק' זי"ע אמר, שהאיסור לתת יותר מחומש היינו דוקא למי שנותן צדקה משום שכך כתוב בתורה, אבל השמח בצדקה ומתענג בה, מותר לתת יותר (ספה"ק אורח חיים, פרשת תרומה).

ו) להחזיק תלמוד תורה, מותר לתת יותר מחומש (שיטה מקובצת כתובות דף נ., ברכי יוסף אות י"ג, מדרש רבה פרשת בהר, אהבת חסד פרק כ' אות ד', מנחת פתים שם), כי על ידי זה יש לו חלק בתורה שלומדים התלמידי חכמים (אהבת חסד שם), ולפי מה שנתן יותר ללימוד התורה, יקבל חלק גדול יותר בשכר תורתם.

ז) כתב בספה"ק תניא (אגרת התשובה פרק ו') שכל זה למי שלא חטא מימיו, אבל מי שחטא ורוצה לפדות עצמו מחטאיו, עליו לתת אפילו כל נכסיו לצדקה, כי כל אשר לאדם יתן בעד נפשו, אפילו בעד גופו, וכל שכן בעד נשמתו שלא תרד לבאר שחת (וכ"כ בספה"ק אגרא דפרקא אות קפ"ז, משנה ראשונה בשמו, שאלות ותשובות מנחת אלעזר חלק ד' סימן מ"ו, ערך ש"י סימן רמ"ט).

ח) וכיון שבזמן הזה אין מי שבקי בכל התורה כולה (כמבואר במהרי"ק שורש קס"ג) אי אפשר לשום בן אדם לומר על עצמו שלא חטא מימיו, ולכן כל אחד מותר לחלק יותר לצדקה (ערך ש"י שם, וסיים דעל כן השמיטוהו הטור ושולחן ערוך, ונראה לי להביא גם כן משל"ה הלכות תשובה דאין צדיק שלא יצטרך לשוב לכל הפחות ממדות מגונות, וכולנו בחזקת בעלי תשובה, עיין שם).

ט) יתירה מזו, גדול שכרו של המפריש מעשר משנותיו, דהיינו שמתחילת השנה יעסוק כל יום עשירי בתורה ותשובה, בצדקה ובתענית (חוץ משבת ויום טוב), וכמו שהמעשר מנכסיו גורם שיתעשר, כן המעשר מחייו (שמפריש חלק עשירי לתורה ולעבודת השי"ת) מעשיר אותו בשנות חיים ושלוה.

י) עוד היתר לתת יותר מחומש, אם יש לו פרנסה מסודרת שהוא מרויח תמיד, מותר להפריש צדקה יותר מחומש (אהבת חסד פרק כ, ג).

פרק ז

הפרשות מעות לדבר מצוה - צדקה

א) מי שאין לו תפילין ואין לו די צרכו מעות לקנות תפילין, פטור מלחזור על הפתחים כדי לקנות תפילין (ירושלמי מסכת פאה). וכן בכל המצות, הן דאורייתא והן דרבנן, חוץ מנר שבת, נר חנוכה, מחצית שקל, וארבע כוסות (ברכ"מ כ"ה סעיף קטן י').

ואף על פי כן אם רוצה, מותר לו לאסוף מעות לצורך דבר מצוה (אשל אברהם בוטשאטש, ברכ"מ י"ב, דלא כהחבי"ף בשדי חמד מערכת מ' כלל קצ"ח שנסתפק בזה), ומי שנתן לצורך זה מקיים בזה מצות עשה דצדקה (שאלות ותשובות מהר"ם שי"ק, אורח חיים סימן שכ"ב).

ומי שמחזר על הפתחים לאסוף מעות לפרנסתו, חייב לחזור על הפתחים גם כדי לקנות לדבר מצוה (אשל אברהם בוטשאטש, יהודה יעלה שכ"ב, הלל"מ י' א').

פרק ח

אופן נתינת צדקה

- א) חייב ליתן צדקה לעני בפנים מסבירות ושמחות, ובלב שמח (רמב"ם הלכות מתנת עניים פרק י', יורה דעה סימן רמ"ט סעיף ג', ושאר אחרונים), ויפייסו ויחזקו בדברים (שם).
- ב) השכר שמקבל עבור שמחת המצוה, גדול משכר המצוה בעצמה (אור צדיקים הלכות ד"א, והלכות צדקה).
- ג) האריז"ל העיד על עצמו שהגיע למדרגותיו בכח שמחה של מצוה, שקיים כל המצות בשמחה ובטוב לבב, באופן הכי נעלה (עיין ליקוטי תורה להאריז"ל על הפסוק תחת אשר לא עבדת).
- ג*) כל האמור שיש חיוב לתת בסבר פנים יפות, הוא הדין לגבי הלוואת מעות ללוה, צריך להלוות לו בסבר פנים יפות (אהבת חסד, פרק כ"ג).
- ד) יזהר במצות צדקה בכל כחו, ויתחבר לעניים ויעזרם בגוף ובממון, כפי יכלתו, וידבר עמהם דברי ריצוי ונחמה (הגהגות הגה"ק בעל ישמח משה זצ"ל).
- ה) יתן צדקה בסתר, ולא בפרהסיא, כדי שלא לבייש את העניים, זולת אם אין העני מתבייש בצדקה (אור צדיקים סימן מ"ה, ז').
- ו) הנותן צדקה לשם שמים, הקב"ה נוטל תבואה כסכום שאפשר לקנות ממעות אלו, וזורע בגן עדן, והוא מצמיח בכל שנה ושנה. והקב"ה גונזו באוצר, ומזה יקבל האדם שכרו לעולם שכולו טוב (ספר חסידים סימן שכ"א, ילקוט ראובני, פרשת ראה).
- ז) המהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אף על פי שהוא עם הארץ, כאשר יגיע זמנו ויסתלק מן העולם, ילמדוהו תורה בגן עדן (ילקוט ראובני, בשם סודי רזא).
- ח) על ידי נתינת צדקה קודם התפלה, מסתלק המקטרג (ספר זכירה).
- ט) הנותן צדקה לעני, אפילו סכום גדול, בפנים חמורי סבר, ולא בסבר פנים יפות, מאבד כל שכר המצוה (אבות דרבי נתן סוף פרק י"ז, סמ"ג, טוש"ע שם) ונקרא חוטא (סמ"ג וש"ך סעיף קטן ה').
- י) לכן יזכור האי כללא, ששכר הצדקה תלוי בשמחה של מצוה בשעת הנתינה, וככל שיגדל בנתינת הצדקה בשמחה, יוגדל שכרו מן השמים, כדאיתא באבות דרבי נתן (פרק י"ג) המקבל את העני בסבר פנים יפות, אף על פי שלא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו מתנות טובות שבעולם.
- יא) כאשר יבקש העני ממנו נדבה, לא יכעוס עליו, אדרבה יפייסו בדברים, ויראה העני שגם הוא מצטער בצערו שרוצה לתת לו אך מה יעשה ואין לו (מדרש משלי, שולחן ערוך סימן רמ"ט ס"ד).
- יב) במצות צדקה יש קיבול שכר עבור הנתינה, וגם עבור הפיוס בדברים (ספרי פרשת ראה, תוספתא סוף פאה, ביאור הגר"א שם). ולכן אם מפייסו בדברים שכרו כפול, ואם אין לו מעות, יפייסו על כל פנים בדברי ריצוי ונחמה.

יג) לא יתן לעני ללכת בידיים ריקניות, אלא יתן לו על כל פנים תאנה אחת (טור ר"נ בשם הרמב"ם, רמ"א סימן רמ"ט סעיף ד', חכמת אדם כלל קמ"ד, ערוך השולחן).

יד) הצדקה שנותן אפילו שלא לשמה, בכחה להצילו ממיתה משונה, ואפילו ממיתה בידי שמים (חסד לאברהם, מעין ב', נהר מ"ט). הנותן צדקה מקבל שכר, אך מובן שאם נתן שלא לשמה ובפניות, שכרו יוקטן יותר מאם יתן בלי פניות. והמבייש את העני בשעה שנותן לו, יקבל עונשו תחילה ואחר כך יקבל שכר הצדקה (מעיל צדקה, אלף רצ"ג), וכן אמר הבעל שם טוב הקדוש(עיין דברי יחזקאל, פרשת לך).

טו) צריך להתנהג עם העניים כאב עם בנו, ברחמים רבים, והמתאכזר עליהם יש לחשוש שמא מערב רב הוא, ולא מסטרא דאברהם אבינו ע"ה, כי מדת האכזריות יש רק באומות העולם (רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק י', ערוך השולחן סימן י"ג).

פרק ט **אסיפת מעות לצדקה**

גדול המעשה יותר מן העשה (ב"ב דף ט. רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ו', יורה דעה סימן רמ"ט סעיף ה', חכמת אדם סימן קמ"ד, ערוך השולחן, קיצור שולחן ערוך סימן ל"ד).

א) המשתדל שיתנו אחרים יש בידו ב' מצוות, א' שזיכה את העני ונתן לו כל צרכו, והשנית, משום שזיכה את חברו בעשיית מצוה.